

Amtssamfundenes årbøger

Af Christen Bager, Torben Helbo, Vagn Jensen, Hanne Melchiorsen, Mogens Melchiorsen, Bente Munk, Agnete Rasmussen¹

I. Indledning

I denne artikels første, mere dokumenterende afsnit vil vi gennemgå udviklingen indenfor de emner, årbøgerne har beskæftiget sig med samt søge at placere indholdet tidsmæssigt og geografisk. Derefter vil vi prøve at dele artiklerne op i forskellige genretyper, vel vidende, at en sådan opdeling kan være ret problematisk. Under gennemgangen vil indholdet sideløbende blive debatteret.

I andet afsnit vil vi forsøge at sætte den fremkomne kritik i perspektiv ved at fremsætte en række spørgsmål, f.eks.: Har de amtshistoriske samfund levet op til deres formålsparagraffer dengang og i dag? Er de i vedtægterne angivne formål stadig aktuelle? Kan det »folkelige« og det »videnskabelige« forenes i årbøgerne, kan det i det hele taget forenes og i givet fald på hvilke præmisser? Hvad kan årbøgerne bruges til og af hvem? Hvilke muligheder har de amtshistoriske samfund for tilpasning til de ændrede samfundsmønstre? I hvilken sammenhæng skal samfundene ses og opfattes?

Vort emne er afgrænset af, at vi udelukkende har set på den del af amtssamfundenes arbejde, som har givet sig udslag i form af årbøgerne. Denne begrænsning skyldes, at vi er af den opfattelse, at årbøgerne meget klart afspejler og udtrykker amtssamfundenes opfattelse af sig selv og historien. Interessant kunne det have været at undersøge, hvorledes årbøgerne er blevet redigeret, hvilke artikler, der er blevet kasserede, om der har været mangel på stof etc.² Af tids- og pladmæssige årsager har sådanne undersøgelser desværre ikke været mulige at gennemføre. Ejheller har det været muligt at tage samfundenes øvrige aktiviteter op.

II. Gennemgang af årbøgerne

Peter V. Christensen skriver i sin gennemgang af de amtshistoriske samfund, at »udforskningen af de nævnte områder (dvs. medlemstal, medlemsskare og forsøget på at skabe klarhed over lokalhistoriens dyrkere m.v.) er dog langt fra udtømt, og på andre

1. I efteråret 1979 og foråret 1980 har vi på Historisk Institut i Århus deltaget i et projekt omkring lokalhistorie. Vi var en gruppe på syv, der arbejdede med »Lokalhistorien, forskning, skrivning og formidling«. For os skulle projektet indgå som 2. dels studiets metode II. I løbet af dette år nåede vi rundt om meget: gennemgang af en sognebog, erindringsstof som historiske kilder, gennemgang og diskussion af den lokalhistoriske debat, som fortrinsvis har fundet sted i Fortid og Nutid samt drøftelse af de fremtidsperspektiver, der er eller burde være i det lokalhistoriske arbejde. Inspireret af Peter V. Christensen artikel i Fortid og Nutid bd. XXVIII hft. 2 s. 192–210, som udkom midt i forløbet, brugte vi en del tid til at se nærmere på de amtshistoriske samfund. I efteråret 1980 tog vi så disse tråde op igen for at lave denne artikel. Vi har gjort os umage for at redigere vore enkeltbidrag sammen til et sammenhængende hele, men hvis det indimellem stadig fremstår lidt uensartet, er det altså fordi, det ikke er én, men syv personers meninger, der udtrykkes.

2. Vi har dog, for at fornemme en enkelt redaktions arbejde »indefra«, interviewet den nys afgåede redaktør af »Fra Himmerland og Kjær Herred« J. Jeppesen Jensen, der gennem ca. 20 år har røgtet dette hverv. Han oplyser (d. 23/10 1980) bl.a., at foreningens formål egentlig har været uændret siden starten i 1912. Man er i redaktionen sjældent i stofnød. Arbejdet består i at udvælge stof, der dog ofte må sendes retur til forfatterne for at blive omarbejdet: »En artikel skal være historisk korrekt. Det vil sige, at den skal være velunderbygget – henvise til de kilder, den bygger på. Og så må der ikke være for mange alt for »videnskabelige« artikler i een årbog. Der må heller ikke være for mange gentagelser eller ensartede artikler – af hensyn til medlemmerne«. Han oplyser videre, at man ikke har optaget artikler, der bygger på et materialistisk historiesyn eller er kritiske overfor samfundsudviklingen, og at man ikke har planer om indholdsmæssige ændringer af årbøgerne, men at man evt. vil lave genoptryk af nogle af de ældre artikler.

områder er vor viden om det lokalhistoriske miljø stadig meget fragmentarisk«. Peter V. Christensen forsøger at udfylde en del af dette »hul«, og han påpeger, at det næste felt, som bør undersøges, er årbøgernes emnemæssige indhold.³ En sådan undersøgelse af årbøgernes emner vil vi her forsøge, og det er vort håb, at vi dermed kan bidrage en smule til besvarelsen af nogle af de mange spørgsmål, som endnu er ubesvarede.

Ved vor gennemgang af 4 tilfældigt valgte samfunds årbøger, udvalgte vi bestemte årgange, nemlig de fem første, fem årgange fra 1930'erne og årgangene 1975–79.

De første årbøger er interessante af flere grunde, bl.a. fordi ingen dengang var bundet af traditioner og forventninger. Netop i starten er det tankevækkende at finde en i den grad iøjnefaldende lighed mellem samfundene. Springet op til 30'erne indeholder et generationsskifte blandt både medlemmer og forfattere, hvilket måske kunne have smittet af på årbøgernes indhold. Perioden var som bekendt ustabil på de fleste områder, så hvis det omgivende samfunds velbefindende påvirkede historieskrivningen i årbøgerne, ville vi sikkert kunne konstatere det her. De sidste årgange er naturligvis medtaget for at vi kan konstatere, hvor amtssamfundene står i dag, hvordan der i foreningerne arbejdes mod målet: Historie for folket.

Det er nok ikke forkert at sige, at amtssamfundenes opståen stod i umiddelbar forbindelse med reform-tankerne i tiden efter

århundredeskiftet, og det vil derfor ikke være uinteressant at undersøge, om linien er fulgt op gennem århundredet. Lokalhistorien er i de seneste år taget op på forskellig måde og med forskellige udgangspunkter, og vi vil i undersøgelsen søge at sætte disse nye strømninger i relation til arbejdet i amtssamfundene.

II.2. Årbøgernes indhold og historiesynet bag

Med henblik på undersøgelsen af emnerne i amtssamfundenes årbøger er nedenstående tabel udarbejdet (tabel 1). Tabellen omfatter en række af de emne-kategorier, som vi mente enten var umiddelbart forekommende i årbøgerne, eller som vi har anset for selvfølgelig, f.eks. handel, håndværk og industri.⁴

Gennemgang af de fem første årbøger:

Som det fremgår af tabel 1, bemærker man en tydelig forskel i emnefordelingen i de fire amtssamfunds årbøger: Svendborgs (Fyns), Vejles, Himmerlands og Vendsyssels. For Vejles vedkommende ligger vægten således på »militærhistorie«, hvilket ikke er tilfældet for de øvrige årbøger. En mulig forklaring herpå kan være en uhyre produktiv oberst Axel Liljefalk, idet han, udover at være medlem af bestyrelse for Vejle Amts Historiske Samfund, tillige var ophavsmanden til hovedparten af det militærhistoriske stof. Ligeledes kan amtets geografiske placering i

3. Peter V. Christensen: De amtshistoriske samfund. Fortid og Nutid bd. XXVIII hft. 2, 1979, s. 192. Parentesen vor tilføjelse.

4. Forklaring til tabel 1. De fleste kategorier siger egentlig nok i sig selv, men enkelte kræver nok en nærmere forklaring. Således »kirke og religion«, som ikke omfatter selve kirkebygningerne, idet vi har henført disse til »arkitektur«. Provster, præster og degne er medtaget under »personalhistorie«. »Topografi« dækker bredt den historie, der er knyttet til en bestemt lokalitet, herunder f.eks. byhistorie. »Folkeliv« omfatter endvidere sæder, skikke og overtro.

»Personalhistorie« omfatter erindringer, memoirer, slægts- og familiehistorie samt nekrologer. Desuden er der i denne kategori medregnet artikler, som på sin vis kunne forventes placeret i en af de andre kategorier, f.eks. er præste- og degnehistorier *ikke* henregnet under »kirke-« henholdsvis »skolestof« eller gårdhistorie under »landbrug«.

»Diverse« er, udover ubestemmelige artikler, ofte rettelsers, tilføjelser, bestyrelsesmeddelelser o.l. Vi må dog understrege, at man ikke skal opfatte tabellen alt for bastant, idet det i praksis ofte har været særdeles vanskeligt at kategorisere de enkelte artikler. Undertiden er der tale om elementer fra flere forskellige kategorier i samme artikel, og der kan derfor være tale om et subjektivt skøn. Ligeledes kan det heller ikke udelukkes, at de forskellige gruppedeltagere har haft forskellige opfattelser af kategorierne, til trods for at der er tilstræbt en vis ensartethed. Skønt vi må tage disse forbehold, mener vi alligevel, at inddelingen giver et tilfredsstillende billede at arbejde ud fra.

	1910'erne				1930'erne				1970'erne				Ialt
	Svendborg	Vejle	Vendsyssel	Himmerland	Svendborg	Vejle	Vendsyssel	Himmerland	Svendborg/Fyn	Vejle	Vendsyssel	Himmerland	
Arkæologi	-	1	-	3	-	4	-	6	-	2	1	-	18
Militærhistorie	4	16	1	6	1	2	2	-	2	3	-	-	37
Kirke og religion	1	10	9	3	-	4	7	3	-	6	4	5	52
Skole m.v.	-	4	1	1	-	5	-	-	-	3	1	1	16
Sundhedsvæsen	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Politi/told	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Trafik	-	-	3	-	-	-	3	-	3	-	-	2	11
Topografi	1	10	4	4	-	13	4	12	-	3	4	4	59
Folkeliv	3	4	2	4	-	10	5	3	6	3	3	3	46
Landbrug	4	2	6	4	-	5	18	2	2	1	10	-	54
Håndværk	-	1	2	-	-	-	2	-	3	1	1	2	12
Industri	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Handel	-	-	3	-	-	2	1	1	-	-	-	-	7
Kunst	-	1	-	2	-	-	1	2	1	1	1	-	9
Arkitektur	6	-	-	-	1	4	-	1	1	2	-	2	17
Personalhistorie	11	12	12	11	10	8	11	3	12	15	12	9	126
Metode	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	2
Notitser, anm. + div.	3	4	3	8	4	14	2	5	13	6	7	12	81

umiddelbar nærhed af de mange krigsbegivenheder fra 1848 og 1864 samt til Sønderjylland have spillet en ikke uvæsentlig rolle.

Ser man i første omgang bort fra denne og andre mindre forskelle i emnespredningen mellem årbøgerne, og forsøger man i stedet at finde ligheder, så kan det konstateres, at hovedvægten i alle årbøgerne ligger på »personalhistorie« og kirkeligt stof, samt at områder som »landbrug«, »topografi« og »folkeliv« også er så nogenlunde repræsenterede. Ganske vist ser det ud til, at Svendborg er atypisk m.h.t. det kirkelige stof. Dette opvejes dog til dels af, at kategorien »personalhistorie« også omfatter præster og degne, således at det kirkelige stof faktisk er mere fremtrædende end det umiddelbart fremgår af tabellen. Gruppen »personalhistorie« har vi undersøgt nærmere med henblik på at få bestemt de biograferede personers sociale status.⁵ Af

denne undersøgelse fremgår det meget tydeligt, at det overvejende er adelige, højerestående embedsmænd o.l., der er i centrum, altså personer, som kan henføres til samfundets øverste lag. Som tabellen viser, kommer visse geografisk betingede forskelle til udtryk i årbøgerne. Eksempelvis er gruppen »arkitektur« ret godt repræsenteret for Svendborgs vedkommende på grund af de talrige fynske slotte og herregårde.

Gennemgang af årbøgerne fra 1930'erne:

I årbøgerne fra 30'erne er emnespredningen en anelse større end tidligere, men samtidig er der store forskelle indenfor de undersøgte samfund. F.eks. er »landbrug« kraftigt repræsenteret i Vendsyssel, i Vejle og Himmerland ligger hovedvægten på »topografi« og »folkeliv«, medens »personalhistorie« er domine-

5. Denne har vi af pladshensyn valgt at udelade, eftersom resultatet ikke er særlig overraskende.

rende i Svendborg. Trods disse indbyrdes forskellige er det dog et fælles træk, at »personalhistorie« er ret fremtrædende for de tre af årbøgenes vedkommende. Kun Himmerland er her atypisk. Områder som »kirke og religion«, »topografi«, »folkeliiv« og »landbrug« er også nogenlunde godt repræsenterede, som de var det i årbøgerne fra de første år.

Gennemgang af årbøgerne fra 1970'erne:

I den sidste periode er emnespredningen blevet en anelse større end i de foregående, og vi kan slå fast, at »personalhistorie« har befæstet sin stilling og lagt sig klart i spidsen for samtlige årbøgers vedkommende. En nærmere undersøgelse af denne kategori viser endvidere, at der er foregået en forskydning i de biograferedes sociale status. Man finder nu også repræsentanter for samfundets nedre lag – dog oftest i form af landsbyoriginaler og særlinge. Herudover fremgår det af tabellen, at områderne »kirke og religion«, »topografi«, »folkeliiv« samt »landbrug« stadig er nogenlunde repræsenterede, omend i mindre udstrækning end tidligere.

Sammenfatning af gennemgangen af årbøgerne:

Umiddelbart kan det altså af tabellen konstateres, at der er blevet en større emnespredning med årene. Indbyrdes forskellige mellem de undersøgte årbøger gør det dog vanskeligt at finde en fælles karakteristik af udviklingen, og vi må derfor nøjes med at slå fast, at »personalhistorie« støt og roligt er blevet den største emnegruppe.

Dette er, hvad man ved første øjekast kan udlede af tabellen. Man kan imidlertid komme videre i bestemmelsen af amtssamfundenes historiesyn ved at undersøge, hvad årbøgerne *ikke* handler om. Det kan konstateres, at arkæologiske artikler ikke optræder særlig ofte, og slet ikke i de første år.⁶ Dette kan på sin

vis ikke undre, når man tænker på, at arkæologi allerede tidligt regnedes for en videnskab, der især dyrkedes på »stiftsmuseerne«, som netop var modstykker til de mange små »folkemuseer«, der dukkede op samtidig med de historiske amtssamfund – og hyppigt på foranledning af de samme personer. Ganske vist kan man hævde, at arkæologien var et af de områder, som amatørerne først gik i gang med, men det er karakteristisk for disse amatører, at de netop ikke skriver om deres fritidssyssel.

Kategorierne »skole«, »sundhedsvæsen«, »politi/told« og »trafik« er kun repræsenterede i beskedent omfang, hvilket forekommer forbavsende, når man tænker på den udvikling, der er foregået netop på disse områder; f.eks. har anlæggelsen af jernbaner haft en betydelig indflydelse på udviklingen indenfor landbrug og industri, for slet ikke at tale om deres indvirkning på byerne.

Ligeledes er »håndværk«, »industri« og »handel« overordentlig sparsomt repræsenterede, og dette er vel nok det mest iøjnefaldende i forbindelse med undersøgelsen af årbøgenes emnefordeling. »Landbrug« er derimod ofte behandlet, hvilket næppe kan undre, idet de historiske amtssamfunds medlemmer især boede på landet; »håndværk« er lige netop repræsenteret, mens »industri« tilsyneladende er et helt ukendt fænomen. Heller ikke et så betydeligt emne som »handel« synes at være videre kendt. Og det må bemærkes, at dette misforhold ikke kun fremtræder i disse fire årbøger, men har været et generelt træk i alle de årbøger, vi har arbejdet med.⁷

Som det fremgår af ovenstående, er det samfund, der skildres i årbøgerne, fortrinsvis et landbosamfund (kategorien »topografi« omfatter kun sjældent byhistorie) og hovedvægten er lagt på beretninger om personer, som enten tilhører samfundets øverste lag, eller kan henføres til »afvigere«. Kirken spiller en ikke uvigtig rolle, ofte personificeret af

6. Himmerland er dog atypisk, hvilket i høj grad skyldes en enkelt årbog, der var præget af usædvanligt mange artikler, som egentlig var omarbejdede foredrag. Disse var holdt af professionelle historikere i forbindelse med et hjemstavnstævne.

7. Udover de fire allerede nævnte har gruppen mindre nøje undersøgt: Ribe, Thisted amter, Århus stift, Randers amt samt Hardsyssel's årbøger.

2. Tabel over artiklernes geografiske og tidsmæssige placering:

	1910'erne				1930'erne				1970'erne				I alt
	Svendborg	Vejle	Vendsyssel	Himmerland	Svendborg	Vejle	Vendsyssel	Himmerland	Svendborg/Fyn	Vejle	Vendsyssel	Himmerland	
land	20	35	38	34	9	45	52	31	25	19	31	22	361
by	7	21	8	11	5	14	4	6	10	16	5	13	120
under 50 år	18	6	1	9	2	5	5	9	6	6	10	11	88
over 50 år	15	50	40	36	16	55	51	26	30	34	30	23	406

enten præsten eller degnen. Man kunne måske formode, at artikler i gruppen »folkelig« primært ville fortælle om, hvordan livet formede sig i tidligere tiders bondesamfund, men vi har i undersøgelse af årbøgerne i stedet konstateret, at de snarere beretter om sagn og usandfærdige historier eller ikke længere eksisterende skikke.

På baggrund af det påpegede misforhold mellem virkeligheden og årbøgernes skildring af samme, undersøgtes artiklerne nærmere med henblik på at få klarlagt, i hvilket omfang de behandler forhold på land eller i by, samt om artiklerne omfatter nye eller ældre emner. Resultaterne af denne undersøgelse fremgår af tabel 2, og det ses med al tydelighed, at den overvejende del af artiklerne tager udgangspunkt i forhold på landet. Og nogen ændring i dette mønster synes ikke at have fundet sted, i modsætning til hvad man kunne have forventet på baggrund af befolkningsvandringen fra land til by.

Om artiklernes emnemæssige, geografiske og tidsmæssige placering kan konkluderes, at der ikke synes at være sket nogen udvikling i en bestemt retning. Snarere ses et ret ensartet billede, hvori der kun er sket små ændringer. Og netop i og med at der ikke er sket ændringer, får historien en konserverende karakter. Det samfund, årbøgerne skildrer, kan groft karakteriseres som et statisk, senfeudalt

samfund, in casu Danmark før produktionsomlægningen i landbruget, andelsbevægelsen, jernbanerne, industriens gennembrud etc. Handel, økonomi og politik spiller tilsyneladende ingen rolle – kun det åndelige liv har interesse, hvad enten det nu er i form af sagn, religion, overtro eller det åndelige liv i øvrigt. Og de eneste former for samfundsændrende elementer synes at være enkeltpersoners luner, vilje, tilbøjeligheder m.v. Samfundet vises som det tog sig ud før ændringer, bl.a. i kraft af Venstre-bevægelsen, kom i gang. Nogen kritik medtages ikke, og det eneste negative, der almindeligvis skildres, er de sociale forhold. Men den lære, man drager deraf, er beskeden: man indigneres blot og glæder sig over, at der er tale om fortid. Forbindelsen mellem fortid og nutid antydes aldrig, og deraf følger, at samfundet før og nu fremstår, som om de to ting intet har med hinanden at gøre.

II.3. Gennemgang af årbøgernes genrer

De amtshistoriske samfunds formål er »at vække den historiske sans«, som det udtrykkes i næsten alle samfundenes formålspargraffer. Derudover har man imidlertid også, omend implicit, givet udtryk for et ønske om, at årbøgerne kan formidle videnskabeligt forsvarelige arbejder.

Dette ønske er flere gange kommet til ud-

8. Ved professionelle historikere forstår vi folk med en universitetsuddannelse, i modsætning til de ikke-faguddannede historikere, uden at vi dog på nogen måde lægger nogen kvalitativ vurdering i de to grupperes produkter.

tryk bl.a. i en fortsat diskussion i »Fortid og Nutid«, hvor både professionelle historikere som f.eks. Albert Olsen, Johan Hvidtfeldt og Knud Prange og ikke-faguddannede lokalhistorikere som H. K. Kristensen og Ole Warthoe-Hansen er enige om ønskeligheden af, at de amtshistoriske samfund bidrager til den historiske videnskab. I sin yderste konsekvens er dette synspunkt blevet fremført af Vagn Dybdahl, der mener, at kun professionelle historikere skal *skrive* lokalhistorie, medens de ikke-faguddannede blot skal indsamle fakta.⁹

Allerede fra amtssamfundenes start blev ønsket om videnskabelighed fremført af amtmand Stemann (Hist. samf. for Ribe amt), »at et sådant samfund af lokalhistorisk natur kan få betydning for fædrelandets historie i det hele, er indlysende for enhver, (...) således er den historiske forfatter lykkelig (når han) kan forefinde så meget brugbart materiale som muligt, og hertil kan henregnes beretninger fra vederhæftige øjenvidner og alle monografier, der er byggede på solidt kildestudium.«¹⁰ Lignende synspunkter kommer også til udtryk fra folk med tilknytning til de her undersøgte amtssamfund, f.eks. har P. Eliassen (Hist. samf. for Vejle amt) formuleret et ønske om, at årbøgerne »ihvertfald for en væsentlig del (skal) have betydning for fremtiden og kunne benyttes som brugbart materiale af de virkelige historikere.«¹¹ Også i Vendsyssel kommer denne tankegang til udtryk. N. P. Petersen udtalte således, »at videnskabsmændene skånes i mange tilfælde for et anstrengende arkivarbejde, idet de kan benytte de arbejder, der fremkommer i de historiske samfunds årbøger.«¹² Som en konsekvens af ønsket om at arbejde med lokalhistorien efter samme teoretiske og metodiske regler, som de professionelle historikeres, kan Johan Hvidtfeldts indledning i »Håndbog for lokalhistorikere« ses, idet den var

tænkt som lærebog for de ikke-faguddannede historikere.

I det følgende søges klarlagt i hvor høj grad amtssamfundene har levet op til deres egne krav om videnskabelige bidrag i årbøgerne. I undersøgelsen har vi valgt at inddele materialet i 3 grupper: erindringer, ubearbejdet materiale og bearbejdet materiale. En gruppe, nemlig *erindringer* udskiller sig straks. Erindringerne er typisk en persons nedskrivning af sit livsforløb eller mere spredte minder, f.eks. om jul i gamle dage. Erindringsformen er en udtryksmåde, hvori de fleste mennesker kan videregive deres opfattelse af historien, og samtidig en skrivemåde, som er umiddelbart tilgængelig. Undersøgelsen viser (tabel 3), at antallet af erindringer generelt har været stigende.¹³ Årsagerne hertil kan måske være, a) at de er letlæselige, b) at de kan være underholdende, c) at de inden for nogle rammer, læserne kender, giver en »totalhistorie« i modsætning til f.eks. artikler med videnskabeligt korrekte beskrivelser af arkæologiske enkeltfund i form af f.eks. potteskår.

En artikel i den næste gruppe, *ubearbejdet materiale*, kan f.eks. være en ukommenteret afskrift af en retsprotokol eller et brev. Undersøgelsen viser, at især Vendsyssel har haft mange artikler af denne type, men generelt er der en tydelig faldende tendens. Dette opfatter vi som et fremskridt, da vi har svært ved at se disse artiklers brugsværdi, idet de oftest indeholder faktaoplysninger, som ikke sættes ind i nogen sammenhæng.

Den tredje gruppe, *bearbejdet materiale*, består af mange forskellige artikeltyper af varierende bearbejdningsgrad (forfatterens udnyttelse af og stillingtagen til kildematerialet). Da denne gruppe viste sig at blive en stor uhomogen masse, fandtes det nødvendigt at foretage en yderligere opdeling med hensyn til »videnskabelighed«. Med videnskabelige

9. Vagn Dybdahl: Lad os afskaffe lokalhistorien. Heimen bd. 15 1970-72.

10. Fra Ribe amt, bd. 1. s. 4 (1903). Vi gør opmærksom på, at vi i citater bruger nu-dansk retskrivning.

11. P. Eliassen: Redaktionsproblemer og redaktionsopgaver. Fortid og Nutid bd. 1 s. 246 (1917).

12. Vendsysselske årbøger bd. 1 indledning (1915).

13. Vi har optalt erindringer og ikke sidetal. Det viser sig, at erindringerne ofte er meget lange og evt. deles over flere årbøger.

3. Tabel over artiklernes genrer, antallet af artikler, der opfylder et vist videnskabeligt niveau, samt noteapparatets omfang:

	1910'erne				1930'erne				1970'erne				I alt
	Svendborg	Vejle	Vendsyssel	Himmerland	Svendborg	Vejle	Vendsyssel	Himmerland	Svendborg	Vejle	Vendsyssel	Himmerland	
erindringer ubearbejdede	7	24	5	7	1	26	11	5	2	17	10	13	128
kildegengivelser bearbejdede	2	3	33	19	3	2	15	6	2	0	5	1	91
kildegengivelser videnskabelige artikler	26	29	9	18	8	32	31	26	36	20	22	22	243
med noter	1	3	1	1	1	3	2	7*	3	0	5	4	31
uden noter	3	19	28	20	6	18	31	15	33	13	13	10	209
	32	37	15	25	13	43	23	22	9	25	24	25	293

* Dette forholdsvis høje antal videnskabelige artikler skyldes at en række stævneforedrag afholdt af fagfolk, er gengivet i den pågældende årbog.

artikler forstår vi arbejder, hvori indgår opstilling af problemstillinger, perspektivering af disse, anvendt kildekritik samt noteapparat. Det viste sig, at kun få arbejder kunne opfylde sådanne krav, kun ca. 7% af samtlige artikler, og det fører uvilkårligt til et spørgsmål om, hvorvidt det er rimeligt, at amtsamfundene både opstiller krav om videnskabelighed og på samme tid ønsker, at den lokale befolkning skal bidrage til årbøgerne. Dette spørgsmål kommer vi imidlertid senere ind på. Restgruppen af bearbejdet materiale, som udgør halvdelen af samtlige bidrag til årbøgerne, opfylder ikke kravene om videnskabelighed – men dermed være naturligvis ikke sagt, at artiklerne ikke har andre værdier.

Formålet med gennemgangen var at se nærmere på de forskellige genrer i årbøgerne for dermed at undersøge deres videnskabelighed, og vi kan konkludere, at meget få artikler har kunnet leve op til de krav, der må stilles i så henseende. Erindringerne må betragtes som kilder i sig selv, og de altovervejende del af artiklerne i gruppen »bearbejdet materiale« kan ikke siges at opfylde de krav, som må stilles til forsvarligt videnskabeligt arbejde. Der er dog en svag tendens til at flere artikler opnår den ønskede videnskabelighed. Der-

imod kan bidragene (især mange erindringer) have andre værdier, f.eks. en underholdningsværdi eller de kan danne udgangspunkt for en aktiv deltagelse i lokalhistorisk arbejde i øvrigt.

III. Perspektivering af kritikken

III.1. Kritik af artiklernes indhold og bearbejdning

Som det fremgår af gennemgangen af årbøgernes emner, synes hovedvægten at ligge på forhold, der kan henføres til landet flere generationer tilbage. Emnerne er oftest personalhistorie, landbrugsforhold og folkeliv, og hovedvægten ligger ofte på det særegne eller kuriøse.

Med hensyn til artiklernes bearbejdning, er de udprægede kildegengivelser på retur. Undtaget er dog erindringer, som bl.a. er karakteriseret ved ikke at kræve samme form for bearbejdning som andre kildetyper, samt ved at være umiddelbart forståelige for læsere uden større baggrundsviden. Gruppen af bearbejdede kilder udgør kvantitativt en gruppe af betragtelig størrelse gennem hele perioden. Med hensyn til kvaliteten kan vi ikke sige ret meget, blot at antallet af artikler, der opfylder

et vist videnskabeligt niveau kun udgør et beskedent antal og ikke er steget væsentligt i tidens løb. Derimod er det underholdende element kommet tydeligere frem i årenes løb. Som det fremgår af ovennævnte, har årbøgerne ikke gennemgået nogen særlig udvikling, hvilket er forbavsende set på baggrund af den almindelige samfundsudvikling. I betragtning af det store medlemstal på landet kan det således undre, at emner som andelsbevægelse, produktionsomlægning, mekanisering, afvandring fra landbruget, finansielle forhold m.v. faktisk ikke bliver behandlet. I forbindelse med den almindelige udvikling på landet kan også nævnes, at mange landsbyer har ændret sig fra at være små levende produktionsenheder til at blive uproduktive beboelsesområder. Utilfredshed med denne udvikling har bl.a. ført til dannelse af »Landsforeningen af landsbysamfund«, hvilket antyder, at der også her er et forhold, der kunne tages op i årbøgerne.

Også i byerne er der sket ændringer. Medens byerne tidligere var centre for handel og håndværk, er de nu blevet centre for handel og industri. Medvirkende til denne udvikling har været den store befolkningstilvækst med deraf følgende byudvidelser. Hele denne industrialiseringsproces, som præger nutidens Danmark, har amtssamfundene ikke taget op i årbøgerne.

Ovenstående er blot nogle af de emner, man kunne have forventet behandlet i årbøgerne. Udover disse ændringer, som brød med tidligere tiders traditioner, arbejde, familiemønstre osv., er der også på anden vis sket forandringer, bl.a. som følge af indgreb fra statsmagts side. Disse ændringer har ikke blot haft betydning for den enkelte borger, men har også i vide kredse bevirket en ændret holdning til hele samfundsudviklingen. Som et udtryk for de seneste årtiers centraliseringstendenser, der reelt har mindsket den enkelte borgers indflydelse kan nævnes kommunesammenlægningerne sidst i 1960'erne. Befolkningen er gradvist blevet umyndiggjort, hvilket den stigende tendens til ekspertstyre har været en medvirkende årsag til, og borgerne er derved blevet en passivt modtagende tilhørerskare, som blot modtager in-

formationer udefra. Denne professionalisering foregår også indenfor amtssamfundene. I følge P. V. Christensen ses således et stigende antal faghistorikere blandt årbøgernes forfattere og i amtssamfundenes bestyrelser, og dermed bidrager også de historiske samfund til en udvikling, der er i strid med deres oprindelige formål – og det uden på noget tidspunkt at sætte spørgsmålstegn ved udviklingen eller på anden vis udtrykke en kritisk holdning dertil.

III.2. Artiklernes »brugsværdi« og funktion

Hvilke andre funktioner kan artiklerne have udover det rent videnskabelige, som tidligere er omtalt og som viste sig ikke at være særlig meget repræsenteret i årbøgerne? Der kan være tale om forskellige funktioner, dels for forfatterne og dels for læserne, f.eks. ønsket om at underholde, at inspirere til en historie for folket af folket eller, at oplyse om den lokale historie i en tilstræbt videnskabelig form.

Underholdning

Årbøgernes ønske om at underholde kommer f.eks. frem i en konstateret stigende anvendelse af illustrationer – billeder og fotos – bedre papirkvaliteter, lækker opsætning og tryk. At historiske artikler er underholdende er der bestemt intet odiøst i – snarere tværtimod, og det er da heller ikke i modstrid med hverken formålet »folkelig historie« eller ambitionen »videnskabelig historie«. Men undersøgelsen viser, at det ofte er professionelle historikere, der står bag de mest underholdende og folkelige artikler – artikler, der bl.a. er skrevet i et folkeligt forståeligt sprog, og at ikke-faguddannede lokalhistorikere tit har leveret de mest snørklede og uinteressante artikler, måske i et forgæves forsøg på at efterligne en eller anden »lærd« skrivemåde, eller fordi en kilde blot er blevet »oversat« fra gotisk håndskrift til nutidsskrift. Resultatet er så blevet, at både underholdning og videnskabelighed er gået fløjten.

Dermed være ikke sagt, at artiklerne »taget over en bred kam« ikke har nogen underhol-

dende værdi – for det har de, men det drejer sig, som vi har forsøgt at udtrykke det, om *underholdningsværdi af meget varierende kvalitet*.

Inspiration

Hvad angår artiklernes værdi som agitationsmiddel eller inspirationskilde til folkelig historie, kan vi stille spørgsmålet, om de så har »vækket folket«. Herpå må svaret lyde, at vi ikke har set på f.eks. amtssamfundenes kvantitative medlemstilvækst eller mangel på samme. Vagn Dybdahl kom i 1967 frem til den konklusion, at medlemstilgangen ikke er vokset proportionalt med befolkningsudviklingen.¹⁴ Peter V. Christensen har en opgørelse, der viser et stigende antal forfattere til årbøgernes artikler, men da antallet af landmænd og folk med kortere eller ingen uddannelse er nøjagtig ens i de første og de sidste 10 årbøger, tyder dette ikke på nogen folkelig mobilisering blandt forfatterne.¹⁵ At teologer og lærere presses ud af forfatterkredsen til fordel for historikere og andre med højere uddannelse, altså en udpræget professionalisering, kan vel kun tages som udtryk for en vis »gøgeungeeffekt«, der ikke har noget med folkelighed at gøre.

Ifølge vor undersøgelse viser artiklerne ingen klare udviklingstendenser eller tegn på markant fornyelse. Herigennem kan der altså ikke spores nogen bred »folkelig vækkelse« frem til vor tid. Hvad der måtte være af eksperimenterende og mobiliserende lokalhistoriske aktiviteter kanaliseres ikke ind i de amtshistoriske samfunds årbøger. Og noget sker der dog i mange lokalsamfund, hvilket bl.a. kan ses af, at antallet af lokalhistoriske skrifter er stadigt stigende.¹⁶

Vi mener altså ikke, at årbogsartiklerne lever op til kravet om *historie for folket af folket*.

Oplysning

Søger man oplysning om et lokalsamfunds historie, er årbøgerne en nærliggende mulighed. I undersøgelsen må vi imidlertid konstatere, at der i disse årbøger ofte skrives en ganske speciel lokalhistorie, f.eks. lægger man primært vægt på det unikke, der således bliver bevaret som noget vigtigt i forhold til det generelle. Vi kan udtrykke det således, at årbøgernes virkelighed ikke stemmer overens med den samfundsmæssige virkelighed.

På den ene side er artiklernes oplysningsværdi af meget forskellig karat, og på den anden side er der et stort behov for netop folkelig lokalhistorie og de mange oplysninger, der findes i årbøgerne. Det er således baggrunden for, at faghistorikere ofte har følt anledning til af amatør-forfatterne at kræve større videnskabelighed.

Folkelighed contra videnskabelighed

Vi mener, at det er vigtigt, at en lokalbefolkning beskæftiger sig med sin egen historie. Både med processen – at skrive historie – og med produkterne – den historie, der skrives, og at dette sker på folks egne betingelser.

En historisk bevidsthed om det samfund, man lever i, kan være et politisk redskab i det demokratiske styrede lokalsamfund. Vi må derfor afvise de professionelle historikers krav til de folkelige historikere om ubetinget videnskabelighed – også selv om vi har påpeget, at de to størrelser – folkelighed og videnskabelighed – udmærket kan forenes på »produktplanet« (en underholdende artikel skrevet i et folkeligt forståeligt sprog kan godt være videnskabelig korrekt). På procesplanet må det imidlertid være amatørrens ret selv at afgøre, hvad vedkommende vil arbejde med og

14. Vagn Dybdahl: Det lokalhistoriske arbejde i byerne. Fortid og Nutid bd. 23 (1967).

15. Peter V. Christensen s. 208 tabel 9.

16. Se f.eks. Den jyske historiker nr. 17 »Lokalhistorie«, Århus 1980, og Thorkild Kjærgårds tabel over antallet af lokalhistoriske periodica 1913–75. Den viser en stigning fra 21 til 51 på landsplan. Thorkild Kjærgård: Fagmænd og amatører. Fortid og Nutid bd. 26 (1976) s. 508.

hvordan – også om han/hun vil trække på råd og vejledning fra professionelle historikere, og disse må så sortere »amatørprodukterne« i anvendelige/ikke-anvendelige i forhold til deres egen historieskrivning.

Vender vi os derefter til årbøgernes bidragydere, har P. V. Christensen vist, at de aldrig har været særlig »folkelige« (det var lærere og præster), og er blevet det i mindre og mindre grad (faghistorikerne fortrænger lærerne). Og deres arbejder har i følge vor undersøgelse hverken været særlig folkelige eller videnskabelige, men snarere »pseudofolkelige« eller »pseudovidenskabelige«. Men vi må acceptere artiklerne som de nu engang er – og uden dem var vi meget fattigere.

III.3. Diskussion af amtssamfundenes formålspargraffer

I mange henseender må vi altså konstatere, at årbøgernes artikler lader meget tilbage at ønske. Men skyldes dette, at vi stiller for store krav? Lad os engang se på, hvilke intentioner, krav og formål de amtshistoriske samfund selv opstiller. Der er ovenfor redegjort for, hvorledes man i samfundene har haft tanker om at få skrevet fagligt gode artikler. Dette formål står sjældent direkte skrevet i amtssamfundenes vedtægter, men ledende folk fra samfundene har gennem tiderne ofte udtalt ønsket om en faglig standard, en videnskabelighed i artiklerne. Ofte går man dog ikke videre end til at se det som lokalhistorikerens opgave at gøre slidearbejdet med detailundersøgelser til gavn for de professionelle historikere. Der mangler nogle visioner om mere brede, selvstændige, problematiserende artikler af faglig kvalitet. Vi må nok konstatere, at der i begrebet videnskabelighed, for så vidt der overhovedet er brugbart i denne sammenhæng, idag ligger noget bredere end dengang amtssamfundene så dagens lys; i tiden hvor positivismen dominerede, da man lagde mere vægt på de enkelte kilder som sådan og mindre vægt på sammenhængene.

Amtssamfundene synes stadig at leve med det gamle videnskabsideal.

Amtssamfundenes hovedtanke om historie for folket, er på en eller anden måde næsten altid medtaget i de vedtægter, der blev formuleret ved deres oprettelse. Tydeligvis en ting, som dengang var af stor betydning. P. V. Christensen redegør i sin artikel for, hvorledes Ribesamfundet ikke blot inspirerede til oprettelse af en mængde nye samfund, men også forsynede dem med vedtægter.¹⁷ At overtage vedtægter fra allerede eksisterende foreninger var imidlertid ikke noget nyt, det var også sket ved oprettelsen af mange andelsmejerier og brugsforeninger. I følge Vagn Skovgård-Petersen og mange andre, startede det hele med provst Nissens foredrag i Esbjerg den 10. februar 1902. I dette foredrag udtrykkes de tanker, som skulle blive de bærende i de amtshistoriske samfunds arbejde i lang tid fremover. Nissen pegede på oplevelsen af den historiske sans gennem lokalhistorien. Han mente, at en sådan oplevelse var nødvendig, fordi folk var for optagne af tidens strømninger og derfor helt glemte fortiden. Nissen så tre grunde til beklagelse, og disse bliver samtidig til *tre argumenter for lokalhistorien*:

- 1) »...for at kende tiden må man også til en vis grad kende fortiden, hvorpå den bygger«.
- 2) »...fordi jeg ikke ved noget bedre middel end det at kende fortiden og udvikle den historiske interesse til at få samfundsfølelsen frem i god forstand«.
- 3) »...endelig fordi det er så fornøjeligt og oplivende at sysle dermed, vistnok for de allerfleste«.¹⁸

Nok bærer disse ideer præg af, at Nissens foredrag blev holdt kort efter forfatningskampens ophør, men provsten havde visioner og så perspektiver, og hans ideer er derfor stadig gyldige. *Oplysningen* om fortiden, der gør det muligt for os bedre at vurdere vor egen tid.

17. Peter V. Christensen s. 200.

18. Fra Ribe amt, 1977 (Jubilæumsbog). Vagn Skovgård-Petersen: Undervejs til »Oplevelsen af den historiske Sans«, s. 323ff.

Historien som et *politisk redskab* (af Nissen opfattet i forsonende betydning). Og endelig, at historie kan og bør være *underholdende* og oplysende på samme tid.

I årbogsartiklerne har amtssamfundene ikke altid kunnet honorere disse krav:

- 1) Artiklerne er i mange tilfælde specielle og unikke uden sammenligninger til deres egen tid.
- 2) Der er sjældent fra forfatterens side foretaget nogen personlig vurdering af indhold og anvendt materiale. Derved får læseren svært ved at finde noget at forholde sig til.
- 3) Det underholdende bliver ofte et enten/eller og ikke et både/og. Underholdning for underholdningens skyld hører ikke hjemme i årbøgerne. Nissen mente jo netop, at de tre ting hang sammen.

Lad os tage fat på det sidste. Netop det, at underholde uden nærmere eftertanke, er altfor udbredt i dag. Det er noget der umiddelbart fænger og har sit store publikum, men det er indholdsløst og uden holdning eller visioner. Vi mener, at amtssamfundene skal passe på ikke at prostituere sig i konkurrencen med medierne. Det, at have et stort publikum er ikke i sig selv positivt. Man må være opmærksom på, at det også forpligter. Amtssamfundene har med hensyn til hvervning af nye medlemmer undertiden forsøgt at følge med tidens mere eller mindre poppede fremgangsmåder – vi hentyder her til enkelte regionale hvervningsskammer. ¹⁹ Dette er også udmærket, hvis det ikke blot er for medlems-tallets egen skyld. Når man har fået fat i folk, må de også fastholdes i et engagement og ikke blot reduceres til *passive kontingentbetalere*.

En af forklaringerne på, hvorfor de amtshistoriske samfund ikke har formået at leve op til deres erklærede formål, ligger givetvis i selve deres organisationsstruktur. Ser man på deres bestyrelser/redaktioner og forfatterkredse, observeres, at der i høj grad er tale om personsammenfald. I mange tilfælde består disse grupper af ældre folk, og der er stor kontinuitet og kun ringe udskiftning. Herved

videreføres traditioner og tidligere tiders idealer nemt, mens det er så som så med nyskabelser. Den yngre generations lokalhistoriske aktiviteter synes i langt højere grad at foregå inden for rammerne af lokalarkiver og sognehistoriske foreninger. Begge disse foreningsformer er af nyere dato, og tidssvarende ideer og aktiviteter har derfor haft større mulighed for at trænge igennem. Og med disse nye foreninger har amtssamfundene fået et sundt supplement. Amtssamfundene trænger til at generationsskifte, og man må spørge, om grunden til at dette ikke kommer er, at bestyrelser og redaktioner sidder for fast, eller om det er fordi nye og yngre folk ikke kommer til? De to ting hører sammen. Vi vil lade spørgsmålet besvare af de mange samfund, foreninger og arkiver ude omkring i landet.

En anden forklaring kan være, at amtssamfundene ikke har bredde og engagement nok i aktiviteterne. Der satses for meget på årbøgerne. Dette sidste vil vi forsøg at uddybe lidt nærmere.

II.4. Amtssamfundenes muligheder og begrænsninger

Det vil nok ikke tjene noget formål at forsøge at begrænse amtssamfundenes opgaver, aktiviteter og muligheder, snarere må man prøve på at udvide virkeområdet uden at sætte nogen grænser og dermed udelukke nogle felter, som måske ikke kan dyrkes af alle amtssamfund, men blot af nogle enkelte. Det må således være op til de enkelte amtssamfundsmedlemmer at afgøre, hvorvidt de og deres forening har behov for og energi til at forsøge sig med yderligere aktiviteter. Nogle af de muligheder vi ser for amtssamfundene er, at de f.eks. kunne have rådighed over et lokale i det stedlige kulturhus, bibliotek eller skole, hvor foreningen kunne arrangere forskellige kurser og foredrag alt efter medlemmernes behov og ønsker. Amtssamfundene kunne fungere som »medhjælpere« for medlemmer, der ønsker at oprette f.eks. lokale studiekredse, og medlemmerne kunne i samfundenes lokaler ved foredragsrækker o.l. komme i kon-

19. F.eks. har man i Vejle brugt at sende personlige breve ud i et udvalgt distrikt.

takt med hinanden, diskutere fælles problemer og udveksle erfaringer og resultater.

Vi mener også, at amtssamfundene bør gå aktivt ind i samarbejdet med de lokale arkiver, museer og biblioteker om oprettelse af og arbejde med de lokalhistoriske samlinger og udstillinger på museerne etc. Ligeledes bør der være et aktivt samarbejde med de lokale afdelinger af oplysningsforbundene for at få foreningens studiekredse og foredragsrækker ind under fritidsloven. Samarbejdet skulle også gælde folkeskolerne indenfor amtet, f.eks. i forbindelse med inddragelsen af lokalhistorisk stof i undervisningen. I øvrigt bør amtssamfundene også i størst muligt omfang samarbejde med allerede eksisterende foreninger indefor lokalområdet f.eks. miljøgrupper, beboergrupper o.l.

Hvis amtssamfundene giver sig i kast med nogle af disse arbejdsområder, kan det ske via en strukturændring, således at de enkelte amtssamfund fungerer som en slags »paraplyorganisation« i de enkelte amter for alle, der på den ene eller anden måde beskæftiger sig med lokalhistorie.

Disse visioner er nok ambitiøse, men på den anden side tror vi, at de er nødvendige for amtssamfundenes fortsatte overlevelse og funktion. Amtssamfundene må mere aktivt beskæftige sig med de nævnte områder, som vi også finder helt naturligt henhørende under amtssamfundenes interesseområder. Arbejdet hermed ville også kunne formidles videre til alle medlemmer gennem mindre artikler forfattet af de folk, der selv arbejder med de respektive emner, således at årbogen også kunne bruges til gensidig orientering og evt. derigennem inspirere andre medlemmer til selv at gå i gang. Her skal understreges, at vi finder udgivelsen af årbøger meget vigtig, idet medlemmerne i disse har mulighed for at ytre sig.

Afslutning

Med det foregående håber vi at have medvirket til at skabe debat om forholdene i amts-

samfundene, men vi vil gerne understrege, at artiklen ikke skal opfattes som vor samlede og endegyldige løsning på, hvorledes samfundene bør fungere.

For at undgå misforståelser vil vi gerne fremhæve, at vi naturligvis også har fundet en lang række positive træk i amtssamfundenes virke op gennem dette århundrede, således udgivelsen af årbøgerne som repræsenterer en meget stor del af periodens samlede lokalhistoriske litteatur. I årbøgerne har ikke-faguddannede lokalhistorikere haft mulighed for at komme til orde, og med dem har amtssamfundene formået at fastholde en vis interesse for lokalhistorien samtidig med, at professionelle historikers engagement i amtssamfundene har bidraget til at give lokalhistorien en videnskabelig status. Det er dog sådan – her som alle andre steder – at videreudviklingen går gennem såvel positiv som negativ kritik, og mange både inden- og udenfor amtssamfundenes rækker vil sikkert give os ret i, at der må ske en udvikling i aktiviteterne, hvis man fortsat ønsker at samle folk om lokalhistorien indenfor amtssamfundenes rammer. I de seneste år har lokalhistorien oplevet et kolossalt opsving, hvilket bl.a. har givet sig udslag i mange bogudgivelser og en voksende tilslutning til faget på universiteterne, og vi ser det kun som en positiv ting, hvis denne opblomstring kunne få grobund i de amtshistoriske samfund.

Efterskrift

Efter at ovenstående er blevet indleveret har Verner Bruhn i en artikel i forrige nr. af Fortid og Nutid givet udtryk for nogle synspunkter, som giver anledning til en enkelt kommentar nemlig: at de ændringer, som Verner Bruhn påpeger er sket i Historisk samfund for Ribe amts virke, næppe kan siges at have generel gyldighed for de øvrige amtssamfund.²⁰ Men det er da kun glædeligt, hvad der er sket i Ribe, og vi håber meget, at det vil få en afsmittende effekt.

20. Verner Bruhn: Et amtshistorisk samfund. Fortid og Nutid 1981 bd. 30 s. 255–268.